

Tema nr. 5

Fie $p \in \mathbf{N}^*$ și $n \in \mathbf{N}^*$ dimensiunile matricei A , $p \geq n$, ϵ - precizia calculelor, matricea $A \in \mathbf{R}^{p \times n}$.

- Pentru $p = n$, să se aproximeze valorile și vectorii proprii ale matricei simetrice A ($A = A^T$) folosind metoda Jacobi.

Să se verifice că:

$$A^{init}U \approx U\Lambda \quad , \quad U = [u^1 \ u^2 \ \cdots \ u^n] \quad , \quad \Lambda = \text{diag}[\lambda_1, \lambda_2, \cdots \lambda_n]$$

unde λ_i sunt valorile proprii aproximative, u^i sunt vectorii proprii corespunzători iar A^{init} este o copie a matricei inițiale.

Verificarea $A^{init}U \approx U\Lambda$ se va face afișând norma matriceală:

$$\|A^{init}U - U\Lambda\|.$$

- Afișați valorile și vectorii proprii calculați cu biblioteca folosită la **Tema 2** (valoare proprie se traduce prin *eigenvalue* în engleză).

Fie $\lambda_1^J, \lambda_2^J, \dots, \lambda_n^J$ valorile proprii calculate cu metoda Jacobi și $\lambda_1^b, \lambda_2^b, \dots, \lambda_n^b$ valorile proprii calculate cu funcția din bibliotecă, pentru aceeași matrice simetrică A . Să se calculeze și să se afișeze următoarea sumă:

$$\sum_{i=1}^n \min\{|\lambda_i^J - \lambda_k^b|; k = 1, \dots, n\}.$$

- Pentru $p > n$, utilizând descompunerea după valori singulare (**Singular Value Decomposition**) din biblioteca folosită la **Tema 2**, să se calculeze și să se afișeze:

- valorile singulare ale matricei A ,
- rangul matricei A ,
- numărul de condiționare al matricei A ,
- pseudoinversa Moore-Penrose a matricei A , $A^I \in \mathbf{R}^{n \times p}$,

$$A^I = VSU^T$$

- calculați matricea pseudo-inversă în sensul celor mai mici pătrate:

$$A^J = (A^T * A)^{-1} * A^T$$

și afișați norma:

$$\|A^I - A^J\|_1$$

Pentru rangul și numărul de condiționare al matricei să se folosească relațiile descrise în acest fișier și de asemenea funcțiile din bibliotecă, funcții care calculează aceste valori.

Bonus 10 pt.: Pentru memorarea matricei A se va folosi un vector v de dimensiune $\frac{n(n+1)}{2}$ (se memorează doar partea inferior triunghiulară a matricei A , celelalte elemente găsindu-se din relația de simetrie). Algoritmul lui Jacobi se va scrie adaptat pentru acest tip de memorare a matricei A . Puteți scrie algoritmul lui Jacobi doar cu acest tip de memorare rară și veți obține punctajul complet + bonusul.

Vectori și valori proprii - definiții

Fie $A \in \mathbf{R}^{n \times n}$ o matrice reală de dimensiune n . Se numește *valoare proprie* asociată matricei A , numărul complex $\lambda \in \mathbf{C}$, pentru care există un vector nenul $u \neq 0$ numit și *vector propriu* asociat valorii proprii λ pentru care:

$$Au = \lambda u$$

Valorile proprii ale matricei A pot fi definite și ca rădăcini ale polinomului caracteristic asociat matricei A , $p_A(\lambda)$:

$$p_A(\lambda) = \det(\lambda I - A) = 0$$

Polinomul caracteristic este un polinom de grad n , deci orice matrice de dimensiune n are n valori proprii (reale și/sau complex conjugate).

Despre matricele simetrice se poate arăta că au toate valorile proprii reale.

Metoda lui Jacobi pentru aproximarea valorilor proprii ale matricelor simetrice

Pentru a aproxima valorile proprii ale unei matrice se folosește relația de asemănare. Două matrici A și B se numesc *asemenea* ($A \sim B$) dacă există o matrice nesingulară P astfel încât $A = PBP^{-1}$ ($\longleftrightarrow B = P^{-1}AP$). Se observă că dacă $A \sim B$ atunci și $B \sim A$. Relația de asemănare se folosește în algoritmi de aproximare a valorilor proprii deoarece matricele asemenea au același polinom caracteristic ($p_A(\lambda) \equiv p_B(\lambda)$) și în consecință au aceleași valori proprii.

Fie $A \in \mathbf{R}^{n \times n}$ o matrice simetrică ($A = A^T$). Se știe că matricele simetrice au toate valorile proprii reale.

Ideea algoritmului lui Jacobi este de a construi un șir de matrice simetrice, asemenea cu matricea inițială, șir care converge la o matrice diagonală. Matricea diagonală limită va fi asemenea cu matricea inițială A și prin urmare pe diagonala acestei matrice limită vom găsi valorile proprii căutate.

Construcția șirului de matrice

O matrice de rotație $R_{pq}(\theta) = R_{pq} = (r_{ij})_{i,j=1,n}$ are următoarea formă :

$$R_{pq}(\theta) = R_{pq} = \begin{pmatrix} 1 & 0 & \cdots & 0 & \cdots & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & 1 & \cdots & 0 & \cdots & 0 & \cdots & 0 \\ \vdots & & & & & & & \\ 0 & 0 & \cdots & c & \cdots & s & \cdots & 0 \\ \vdots & & & & & & & \\ 0 & 0 & \cdots & -s & \cdots & c & \cdots & 0 \\ \vdots & & & & & & & \\ 0 & 0 & \cdots & 0 & \cdots & 0 & \cdots & 1 \end{pmatrix}$$

$$r_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{pentru } i = j, \quad i \neq p \text{ și } i \neq q \\ c & \text{pentru } i = j, \quad i = p \text{ sau } i = q \\ s & \text{pentru } i = p, \quad j = q \\ -s & \text{pentru } i = q, \quad j = p \\ 0 & \text{pentru restul indicilor } i, j \end{cases}$$

unde $p, q \in \{1, \dots, n\}$ sunt indici iar c și s sunt două numere reale care satisfac relația $c^2 + s^2 = 1$ (c și s pot fi alese astfel încât $c = \cos \theta$, $s = \sin \theta$).

Șirul de matrice $\{A^{(k)}\} \subseteq \mathbf{R}^{n \times n}$ se construiește astfel:

$$A^{(0)} = A, \quad A^{(k+1)} = R_{pq}(\theta)A^{(k)}R_{pq}^T(\theta)$$

unde $R_{pq}(\theta)$ sunt matrice de rotație.

- **indicii** (p, q) sunt aleși ca fiind indicii celui mai mare element nediatonal din matrice luat în valoare absolută:

$$|a_{pq}^{(k)}| = \max\{|a_{ij}^{(k)}|; i = 1, \dots, n, j = 1, \dots, n, i \neq j\} = (A = A^T) =$$

$$= \max\{|a_{ij}^{(k)}|; i = 2, \dots, n, j = 1, \dots, i - 1\} \quad (1)$$

(datorită simetriei matricelor din șir, se poate căuta elementul $a_{pq}^{(k)}$ de mai sus doar în partea strict inferior triunghiulară a matricei $A^{(k)}$)

- **unghiul** θ ($c = \cos \theta$, $s = \sin \theta$, $t = \tan \theta$) este ales astfel ca elementele (p, q) și (q, p) ale matricei $A^{(k+1)}$ să fie zero, i.e.,

$$a_{pq}^{(k+1)} = a_{qp}^{(k+1)} = 0.$$

Schema algoritmului

```

k = 0; U = I_n;
calculează indicii p și q (vezi (1)) ;
calculează unghiul θ, adică c, s și t;
while (A ≠ matrice diagonală și k ≤ k_max)
{
    A = R_pq(θ) A R_pq^T(θ) ;
    ( a se vedea formulele (5) de mai jos )
    U = U R_pq^T(θ) ;
    ( a se vedea formulele (7) de mai jos )
    calculează indicii p și q (vezi (1));
    calculează unghiul θ, adică c, s și t ;
    ( a se vedea formulele (3) și (4) de mai jos )
    k = k + 1;
}

```

La finalul acestui algoritm vom avea în matricea $A = A^{final}$ o matrice (aproximativ) diagonală, valorile de pe diagonală fiind aproximări ale valorilor proprii, iar coloanele matricei U (matrice ortogonală) sunt aproximări ale vectorilor proprii corespunzători.

$$A^{final} = U^T A^{init} U$$

Pasul k al algoritmului

La acest pas se construiește matricea B pornind de la matricea A astfel:

$$B = R_{pq}(\theta) A R_{pq}^T(\theta)$$

și matricea V pornind de la matricea U :

$$V = U R_{pq}^T(\theta).$$

Trecerea de la matricea A la matricea B se face după următoarele formule:

$$\left\{ \begin{array}{l} b_{pj} = b_{jp} = c a_{pj} + s a_{qj}, \quad j = 1, 2, \dots, n, \quad j \neq p, \quad j \neq q \\ b_{qj} = b_{jq} = -s a_{pj} + c a_{qj}, \quad j = 1, 2, \dots, n, \quad j \neq p, \quad j \neq q \\ b_{pp} = c^2 a_{pp} + s^2 a_{qq} + 2 c s a_{pq} \\ b_{qq} = s^2 a_{pp} + c^2 a_{qq} - 2 c s a_{pq} \\ b_{pq} = b_{qp} = (c^2 - s^2) a_{pq} + c s (a_{qq} - a_{pp}) \\ b_{ij} = a_{ij} \quad \text{în rest} \end{array} \right. \quad (2)$$

Pentru a deduce unghiul θ se impune condiția $b_{pq} = b_{qp} = 0$, adică :

$$(c^2 - s^2)a_{pq} + c s (a_{qq} - a_{pp}) = 0$$

de unde rezultă :

$$\alpha = \cotg(2\theta) = \frac{(a_{pp} - a_{qq})}{2a_{pq}}$$

Dacă notăm cu $t = \tg\theta$ avem:

$$\cotg(2\theta) = \frac{(1 - t^2)}{2t}$$

rezultă că t satisface ecuația:

$$t^2 + 2\alpha t - 1 = 0$$

deci

$$t = -\alpha + (\alpha^2 + 1)^{1/2} \text{ sau } t = -\alpha - (\alpha^2 + 1)^{1/2}.$$

Dintre cele două valori de mai sus ale lui t se alege rădăcina de modul minim ($\theta \in [0, \pi/4]$):

$$t = -\alpha + \text{semn}(\alpha)\sqrt{\alpha^2 + 1} = \begin{cases} -\alpha + \sqrt{\alpha^2 + 1} & \text{dacă } \alpha \geq 0 \\ -\alpha - \sqrt{\alpha^2 + 1} & \text{dacă } \alpha < 0 \end{cases} \quad (3)$$

$$\text{semn}(\alpha) = \begin{cases} 1 & \text{dacă } \alpha \geq 0 \\ -1 & \text{dacă } \alpha < 0 \end{cases}$$

Avem:

$$c = \frac{1}{\sqrt{1+t^2}} \quad , \quad s = \frac{t}{\sqrt{1+t^2}} \quad (4)$$

Cazul $a_{pq} = 0$ ($|a_{pq}| \leq \epsilon$)

Ținând cont că a_{pq} este cel mai mare element nediagonal în valoare absolută, cazul $a_{pq} = 0$ înseamnă că matricea A la care s-a ajuns, este matrice diagonală, algoritmul oprindu-se în această situație - pe diagonala matricei A se găsesc aproximările valorilor proprii căutate. Prin urmare testul:

$$A \neq \text{matrice diagonală}$$

din schema algoritmului de mai sus se poate înlocui cu testul:

$$|a_{pq}| > \epsilon$$

unde ϵ este precizia calculelor.

Se observă că:

$$\begin{aligned} b_{pp} - a_{pp} &= s^2(a_{qq} - a_{pp}) + 2c s a_{pq} = 2s (c - \alpha s) a_{pq} = \\ &= 2s [c - (c^2 - s^2)s / (2c s)] a_{pq} = t a_{pq} \end{aligned}$$

La fel se deduce că :

$$b_{qq} - a_{qq} = -t a_{pq}$$

La pasul k operația $A = R_{pq}(\theta) A R_{pq}^T(\theta)$ se poate face fără a recurge la matricea auxiliară B astfel:

$$\begin{aligned} a_{pj} &= c a_{pj} + s a_{qj} \quad , \quad j = 1, 2, \dots, n, \quad j \neq p, \quad j \neq q, \\ a_{qj} &= a_{jq} = -s a_{jp} + c a_{qj} \quad , \quad j = 1, 2, \dots, n, \quad j \neq p, \quad j \neq q, \\ a_{jp} &= a_{pj} \quad , \quad j = 1, 2, \dots, n, \quad j \neq p, \quad j \neq q, \\ a_{pp} &= a_{pp} + t a_{pq} \\ a_{qq} &= a_{qq} - t a_{pq} \\ a_{pq} &= a_{qp} = 0 \end{aligned} \quad (5)$$

Trecerea de la matricea U la matricea V se face schimbând doar coloanele p și q astfel:

$$\begin{cases} v_{ip} &= c u_{ip} + s u_{iq} , \quad i = 1, 2, \dots, n, \\ v_{iq} &= -s u_{ip} + c u_{iq} , \quad i = 1, 2, \dots, n. \end{cases} \quad (6)$$

Operația se poate face direct în matricea U , fără a recurge la matricea V :

$$\begin{cases} u_{ip} &= c u_{ip} + s u_{iq} , \quad i = 1, 2, \dots, n, \\ u_{iq} &= -s u_{ip}^{veche} + c u_{iq} , \quad i = 1, 2, \dots, n. \end{cases} \quad (7)$$

Observație: Matricea A fiind simetrică se poate memora într-un vector v de dimensiune $\frac{n(n+1)}{2}$. În acest fel se memorează doar partea inferior triunghiulară a matricei. Vectorul v va conține elementele:

$$v : a_{11}, a_{21}, a_{22}, \dots, a_{r1}, a_{r2}, \dots, a_{rr}, \dots, a_{n1}, a_{n2}, \dots, a_{nn}$$

$$v_1 = a_{11}, v_2 = a_{21}, \dots, v_{\frac{n(n+1)}{2}} = a_{nn}$$

restul elementelor din matricea A se regăsesc din relația de simetrie:

$$a_{ij} = a_{ji}$$

Problema ce trebuie rezolvată pentru a ușura scrierea algoritmului lui Jacobi pentru valori proprii, cu memorare vectorială este următoarea:

Pentru orice indici $i, j \in \{1, 2, \dots, n\}$ dați (indici ai elementelor din matricea A) să se găsească indicele $k(i, j) \in \{1, 2, \dots, \frac{n(n+1)}{2}\}$ (indice pentru elemnte din vectorul v) astfel ca:

$$a_{ij} = v_{k(i,j)} \quad (a[i][j] = v[k(i, j)])$$

Descompunerea după valori singulare

(Singular Value Decomposition)

Fie $A \in \mathbf{R}^{p \times n}$. Se numește decompunere după valori singulare a matricei:

$$A = USV^T, \quad U \in \mathbf{R}^{p \times p}, \quad S \in \mathbf{R}^{p \times n}, \quad V \in \mathbf{R}^{n \times n}$$

cu $U = [u_1 \ u_2 \ \dots \ u_p]$ (vectorii u_i sunt coloanele matricei U) și $V = [v_1 \ v_2 \ \dots \ v_n]$ matrice ortogonale iar S matrice de forma:

$$\text{pentru } p \leq n \quad S = \begin{pmatrix} \sigma_1 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \sigma_2 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & & \\ 0 & 0 & \dots & \sigma_p & \dots & 0 \end{pmatrix} \in \mathbf{R}^{p \times n}$$

$$\text{pentru } p > n \quad S = \begin{pmatrix} \sigma_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \sigma_2 & \dots & 0 \\ \vdots & & & \\ 0 & 0 & \dots & \sigma_n \\ \vdots & & & \\ 0 & 0 & \dots & 0 \end{pmatrix} \in \mathbf{R}^{p \times n}$$

unde numerele nenegative $\sigma_i \geq 0, \forall i$ sunt valorile singulare ale matricei A .

Rangul matricei A este numărul de valori singulare strict pozitive:

$$\text{rang}(A) = \text{numărul de valori singulare } \sigma_i > 0.$$

Numărul de condiționare al matricei A este raportul dintre cea mai mare valoare singulară și cea mai mică valoare singulară strict pozitivă.

$$k_2(A) = \frac{\sigma_{\max}}{\sigma_{\min}},$$

$$\sigma_{\max} = \max\{\sigma_i; \sigma_i \text{ valoare singulară}\},$$

$$\sigma_{\min} = \min\{\sigma_i; \sigma_i > 0 \text{ valoare singulară}\}$$

Pseudoinversa Moore-Penrose a matricei A se calculează folosind formula:

$$A^I = VS^IU^T.$$

Matricea S^I se calculează folosind formula descrisă mai jos. Presupunem că am calculat pentru matricea $A \in \mathbf{R}^{p \times n}$ descompunerea după valori singulare. Fie $\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_r > 0$ valorile singulare strict pozitive ale matricei A , $r = \text{rang}(A)$.

Matricea $S^I \in \mathbf{R}^{n \times p}$ se definește astfel:

$$S^I = \begin{pmatrix} \frac{1}{\sigma_1} & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \frac{1}{\sigma_2} & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & & \\ 0 & 0 & \dots & \frac{1}{\sigma_r} & \dots & 0 \\ & & & & & \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \\ \vdots & & & & & \\ 0 & 0 & \dots & 0 & \dots & 0 \end{pmatrix} \in \mathbf{R}^{n \times p}.$$

Vectorul $x^I = VS^IU^Tb$ poate fi considerat soluția sistemului $Ax = b$ chiar și când $p \neq n$ iar sistemul nu are soluție clasică. Când $p = n$ și matricea A este nesingulară vectorul x^I coincide cu soluția clasică a sistemului $Ax = b$.

Exemple

$$A = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 1 \end{pmatrix} \text{ are valorile proprii } \lambda_1 = -1, \lambda_2 = 0, \lambda_3 = 2$$

$$\lambda_1 = -1, u^1 = \begin{pmatrix} a \\ a \\ -a \end{pmatrix} \quad a \in \mathbf{R} \quad a \neq 0, \quad \lambda_2 = 0, u^2 = \begin{pmatrix} b \\ -b \\ 0 \end{pmatrix} \quad b \in \mathbf{R} \quad b \neq 0$$

$$\lambda_3 = 2 \quad u^3 = \begin{pmatrix} c \\ c \\ 2c \end{pmatrix} \quad c \in \mathbf{R} \quad c \neq 0$$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 2 \\ 1 & 1 & 2 \\ 2 & 2 & 2 \end{pmatrix} \text{ are valorile proprii } \lambda_1 = 0, \lambda_2 = 2(1-\sqrt{2}), \lambda_3 = 2(1+\sqrt{2})$$

$$2(1 - \sqrt{2}) \approx -0.828427, 2(1 + \sqrt{2}) \approx 4.828437$$

$$\lambda_1 = 0 \quad u^1 = \begin{pmatrix} a \\ -a \\ 0 \end{pmatrix} \quad a \in \mathbf{R} \quad a \neq 0$$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 1 \end{pmatrix} \text{ are valorile proprii } \lambda_1 = \lambda_2 = 0, \lambda_3 = \lambda_4 = 2$$

$$\lambda_{1,2} = 0 \quad u^{1,2} = \begin{pmatrix} a \\ b \\ -a \\ -b \end{pmatrix} \quad a, b \in \mathbf{R} \quad , \quad \lambda_{3,4} = 2 \quad u^{3,4} = \begin{pmatrix} c \\ d \\ c \\ d \end{pmatrix} \quad c, d \in \mathbf{R}$$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 3 & 4 \\ 2 & 3 & 4 & 5 \\ 3 & 4 & 5 & 6 \\ 4 & 5 & 6 & 7 \end{pmatrix} \text{ are valorile proprii } \lambda_1 = \lambda_2 = 0, \lambda_{3,4} = 2(4 \pm \sqrt{21})$$

$$2(4 + \sqrt{21}) \approx 17.165151, 2(4 - \sqrt{21}) \approx -1.165151$$

$$\lambda_{1,2} = 0 \quad u^{1,2} = \begin{pmatrix} a \\ b \\ -3a - 2b \\ 2a + b \end{pmatrix} \quad a, b \in \mathbf{R}$$